

Скиба І.Б.

Волинська православна богословська академія

МИТРОПОЛИТ ПОЛІКАРП (СІКОРСЬКИЙ) І КОНФЕСІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У 1944–1945 рр. єпископат, частина духовенства і вірних Української автокефальної православної церкви формації 1942 р. опинилися в еміграції. Перед наступом радянських військ із Києва виїхали єпископи Никанор (Абрамович) та Ігор (Губа), митрополит Полікарп (Сікорський) залишив Луцьк на початку 1944 р. Виїзд автокефальних архієреїв відбувався під контролем німецької влади, котра розраховувала використати православних єпископів у політичних цілях. Місцем збору єпископів Адміністрації Автокефальної православної церкви стала Варшава. Адміністрація Генерал-губернаторства дозволила єпископам Автокефальної православної церкви проведення нарад. Важливим у церковному будівництві став Варшавський собор єпископів УАПЦ 1944 р., який виробив проект статуту Церкви, розглянув актуальні питання церковного життя, організації пастирської опіки над православними українцями в еміграції. Одним із рішень стало надання владиці Полікарпу титулу місцеблюстителя Київського митрополичого престолу. У цей період митрополит Полікарп відновлює контроль за діяльністю єпископату, активно координує його роботу. Винятком стало питання надання титулу патріарха митрополиту Варшавському Діонісію (Валединському). Проти виступила група єпископів на чолі із владикою Мстиславом (Скрипником). Упродовж 1945 р. владики УАПЦ на чолі із митрополитом Полікарпом часто переміщувалися територією Рейху в пошуках безпечного місця перебування. Це переміщення здійснювалося під контролем німецької влади. Після поразки Німеччини у війні владика Полікарп доклав зусиль для організації духовної опіки українських емігрантів у Європі, розподілу сфер відповідальності між підвладними єпископами УАПЦ. Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українській історіографії, на основі аналізу невідомих раніше архівних документів і матеріалів, досліджено роль митрополита Полікарпа (Сікорського) в конфесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я на завершальному етапі Другої Світової Війни. Митрополит Полікарп відіграв одну із головних ролей у церковно-релігійних трансформаціях в Україні в період Другої світової війни, а також пізніше став їх символічною постаттю. Наприкінці війни він зберіг лідерські позиції в українському православ'ї, знайшов можливості об'єднання єпископату Автокефальної православної церкви для конструктивної праці. У цей період було напрацьовано програмні документи, котрі визначили головні віхи розвитку Української православної церкви в еміграції на наступні десятиліття, а в майбутньому мали привести до проголошення автокефалії.

Ключові слова: Українська автокефальна православна церква, митрополит, Полікарп (Сікорський), Варшавський собор єпископів, еміграція, церковне життя.

Постановка проблеми. Упродовж 1944–1945 рр. єпископат Української автокефальної православної церкви вимушено перебував за межами українських територій. Цей час було використано для визначення канонічного статусу УАПЦ, подальшої інституційної розбудови, пристосування до нових геополітичних обставин. Ієрархи Церкви на чолі із митрополитом Полікарпом (Сікорським) виробили концепцію діяльності в умовах еміграції, духовно обслуговуючи українських вигнанців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль владики Полікарпа (Сікорського) в кон-

фесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я на завершальному етапі Другої світової війни частково висвітлена у працях Ю. Волошина [3], О. Лисенка [8], Н. Стоколос [16], А. Смирнова [14] та інших вітчизняних дослідників. Серед зарубіжних науковців, чії праці присвячені цьому періоду, – Ф. Геєр [19], Д. Поспеловський [12], В. Ципін [18]. Однак розширення джерельної бази, нові акценти оцінки подій минулого дають підставу для якісно іншої інтерпретації місця митрополита Полікарпа в конфесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я в 1944–1945 рр.

Постановка завдання. Встановити рівень впливу владики Полікарпа (Сікорського) на процеси інституційної розбудови УАПЦ у період завершення Другої світової війни, визначити ефективність його адміністрування, конструктивність пропозицій і масштабність бачення проблем і викликів, котрі постали перед Української православною церквою в перші роки еміграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наступ радянських військ у 1943 р. змусив єпископат Української автокефальної православної церкви залишити кафедральні міста і наприкінці 1943 – на початку 1944 р. виїхати за межі України. Евакуацію єпископату та духовенства Української автокефальної православної церкви й особисто митрополита Полікарпа (Сікорського) курувала німецька окупаційна влада. Оскільки Церква була легальною інституцією, то вирішення таких питань, як надання транспорту для виїзду її кліриків чи можливість їхнього розміщення в новому місці перебування вимагало узгодження з представниками влади. Крім цього, Міністерство окупованих територій Сходу розраховувало на єпископат і духовенство Української автокефальної православної церкви у своїх майбутніх політичних, зокрема пропагандистських планах.

Отже, евакуація православних кліриків відбувався групами. Так, митрополит Полікарп із найближчими співробітниками залишив Луцьк 16 січня 1944 р., а вже 24 січня вони прибули у Варшаву. Єпископ Мстислав, котрий виїхав із Києва ще 20 вересня 1943 р., під контролем німецьких офіцерів спочатку прибув у Львів, а звідти у жовтні потрапив у Варшаву [14, с. 170]. Після єпископа Мстислава Центральну Україну залишили архієпископ Никанор (Абрамович), який виїхав на Волинь, а також єпископ Сильвестр (Гаєвський). Владика Никанор дев'ять тижнів перебував у Рівному. У першій половині листопада спільно з єпископом Рівненським Платоном він провів кілька архіпастирських візитацій. Вони, зокрема, відвідали Квасилів Чеський, де певний час перебували у єпископа Дубенського Української автокефальної православної церкви В'ячеслава (Лісицького) [11, арк. 30].

Ті архієреї Української автокефальної православної церкви, котрі опинилися у Львові, спочатку навіть не могли відправляти служби в його Георгіївському храмі. Лише після рішення Синоду Української автокефальної православної церкви Генерал-губернаторства ситуацію вдалося змінити. Серед іншого на цю ситуацію вплинув давній конфлікт за київську митрополичу кафе-

дру, що виник у 1941–1942 рр. між владиками Іларіоном (Огієнком) і Полікарпом (Сікорським). Зрештою німецька влада вирішила перевезти всіх архієреїв Української автокефальної православної церкви до Варшави. «Німці не хотіли дозволити автокефальним єпископам залишитися у Львові, – повідомляв у Рим у 1944 р. митрополит Андрей (Шептицький), – одним вони призначили місце проживання у Холмі, другим у Варшаві. Холмський єпископ Іларіон (Огієнко) не хотів приймати своїх колег. Таким чином, усі знайшлися у Варшаві» [9, с. 469].

І. Власовський пізніше акцентував, що з часу переїзду митрополита Полікарпа на територію Генерал-губернаторства цивільна німецька адміністрація в офіційних документах знову стала іменувати владика адміністратором Української автокефальної православної церкви, й одночасно було відновлено статус собору її єпископів. І. Власовський вважав, що це сталося через відповідну позицію губернатора Варшавського дистрикту [2, с. 272]. Очевидно, що на політику німців у церковному питанні вплинули їхні поразки на Сході, а відтак – необхідність заручитися прихильністю православних українців у війні з Радянським Союзом.

Отже, зосередження єпископату Української автокефальної православної церкви у Варшаві стало для митрополита Полікарпа можливістю визначити канонічний статус фактично існуючої автокефальної Української православної церкви.

Навесні 1944 р. у Варшаві перебували архієреї відразу трьох юрисдикцій: Автокефальної православної церкви Генерал-губернаторства на чолі з митрополитом Діонісієм, Української автокефальної православної церкви на чолі із владикою Полікарпом та Автономної православної церкви. Якщо зі статусом Автокефальної православної церкви в Генерал-губернаторстві було все зрозуміло, оскільки вона базувала свою самоуправність на Томосі 1924 р., то з двома іншими виникали труднощі у визначенні. Адміністрація Української автокефальної православної церкви була тимчасовим органом управління на окупованих українських територіях, однак рішенням її соборів єпископів у Києві (травень 1942 р.) та у Луцьку (жовтень 1942 р.) вона була перетворена на автономну структуру в лоні Автокефальної православної церкви Генерал-губернаторства із претензіями на самостійність. Єпископи Автономної православної церкви по суті представляли Російську православну церкву.

З огляду на задум творців Адміністрації Української автокефальної православної церкви

й очікування українського громадянства, перебування її єпископату у Варшаві було надзвичайно зручною нагодою трансформувати існуючий статус в якісно новий вимір.

Отже, впродовж 11 березня – 8 квітня 1944 р. у Варшаві було проведено собор єпископів Української автокефальної православної церкви. На ньому були присутні: митрополит-адміністратор Полікарп (Сікорський), архієпископ Никанор (Абрамович), єпископи Ігор (Губа), Геннадій (Шиприкевич), Мстислав (Скрипник), Сильвестр (Гаєвський), Володимир (Малець), Платон (Артемюк), В'ячеслав (Лісицький), Сергій (Охотенко), а також архимандрит Досифей. У ньому не взяли участь митрополит Олександр (Іноземцев) і єпископ Юрій (Кореністов), котрих німці вважали православними владиками Білорусі. Вони визначили для них іншу роль і місце перебування. Зі складу архієреїв УАПЦ митрополит Феofil (Булдовський) залишився у Харкові в момент зайняття його радянським військом. Пізніше він помер у катівнях радянських спецслужб [17, с. 68]. Заборонений у священнослужінні Фотій (Тимошук) теж опинився на радянській території. Мануїл (Тарнавський), котрий перейшов у юрисдикцію Автономної православної церкви, був страчений українськими повстанцями за вироком суду ще восени 1943 р. Поза столицю Генерал-губернаторства також перебували архієпископ Михаїл (Хороший) і єпископ Григорій (Огійчук). Отже, основна частина єпископату Української автокефальної православної церкви опинилася у Варшаві та була правомочна вирішувати нагальні питання церковного життя.

На початку роботи Собору митрополит Полікарп закликав єпископів до єдності та солідарності, уникати виступів, що можуть зашкодити результативності. Побоювання владики були небезпідставними. Досвід його архіпастирської роботи в окупованій німцями Україні, коли в середовищі православних архієреїв ситуативно виникали різні центри тяжіння, спонукав владику упередити можливі ексцеси. Серед перших прийнятих рішень Собору була декларація лояльності щодо влади. Для створення проекту декларації організовано спеціальну комісію. Її очолив владику Полікарп. 13 березня його винесли на розгляд Собору і затвердили. Наступного дня українські єпископи передали цю декларацію Варшавському губернатору [6]. Це зробило можливим їхню подальшу легальну роботу. «Разом із їхнім єрархічним головою, митрополитом Полікарпом, – писав у 1944 р. митрополит Андрей

(Шептицький) кардиналу Тіссерану, - вони усі [єпископи Адміністрації] разом підписали меморандум, у якому коротко наводять історію Автокефальної церкви та висловлюють вдячність німецькій адміністрації <...> за гостинність, якою на даний момент втішаються у Варшаві. Цей лист, чи меморандум, не має в собі нічого особливого» [9, с. 468].

Найважливішим досягненням Собору єпископів стала ухвала 4 квітня документа з назвою «Тимчасове положення про управління Святої Української Автокефальної Церкви» [2, с. 273]. Ним санкціонувався канонічний статус Адміністрації. Тимчасове положення затвердили 4 квітня як наслідок ретельної підготовчої роботи спеціальної комісії впродовж кількох тижнів. Його розробка відбувалася під керівництвом митрополитів Полікарпа та Діонісія.

Отже, Тимчасове положення надавало Собору єпископів (у складі всіх архієреїв) найвищі повноваження в управлінні церквою до моменту скликання Всеукраїнського Помісного собору. Ініціатива його скликання й очолення належала митрополиту-адміністратору. Йому ж надали титул «Місцєблостителя Київського Митрополічного Престолу». Київський собор єпископів УАПЦ 1942 р. надав цей титул митрополиту Діонісію. Виконавчим органом Собору єпископів було визначено Священний Синод у складі голови – митрополита Полікарпа, його заступника – архієпископа Геннадія (Шиприкевича) та членів – архієпископів Никанора (Абрамовича) [4, с. 54] та Ігоря (Губи). Секретарем Синоду призначили єпископа Платона (Артемюка). Склад Синоду свідчив, що під тиском німецької влади в керівному органі церкви послаблено позиції найактивніших єпископів із т. зв. «київської» групи. Так, владику Никанор та Ігор стали лише звичайними членами Синоду, тоді як у 1942–1943 рр. саме вони розбудовували Українську автокефальну православну церкву в Центральній, Східній і Південній Україні. Зазначимо, що владику Мстислав (Скрипник) узагалі не увійшов до складу Синоду.

Історик А. Смирнов писав, що проект статуту Української автокефальної православної церкви після війни опублікував єпископ Сильвестр (Гаєвський) у книзі з назвою «Церковний устрій в Україні» [14, с. 188]. За ним офіційною назвою майбутньої церковної інституції мала бути «Українська православна церква» [15]. Дев'ятий параграф статуту стверджував, що в її богослужбовій науці, проповіді та зносінах має вживатися українська мова.

Другий розділ статуту визначав керівні органи церкви. Згідно з 34 Апостольським правилом главою УПЦ мав бути всеукраїнський патріарх, який би представляв церкву у зовнішніх відносинах, керував внутрішнім життям, скликав церковний собор і Синод і головував у них, затверджував вибори єпископів, вирішував спірні ситуації, надавав церковні відзнаки, здійснював зносини з главами інших автокефальних церков, дбав про своєчасне виготовлення святого мира та ін. [15, с. 11–12]. Титул глави Української православної церкви був таким: «Святіший Патріярх Української Православної Церкви, Митрополит Київський і Галицький, архієпископ Таврійсько-Чорноморський і Січеславський та Священноархимандрит Києво-Печерської Лаври» [15, с. 12]. Передбачалося, що патріарха обиратиме елекційний собор у складі духовенства і мирян.

Вищим законодавчим, адміністративним і судово-контрольним органом в Українській православної церкві статутом називався Всеукраїнський православний собор. Раз на три роки він мав розглядати справи, пов'язані з питаннями віри, традицій і церковного устрою, задоволення духовно-моральних потреб вірних Церкви, організацією та матеріальним станом Української православної церкви. Її виконавчим органом мав бути Синод. Скликання і головування в ньому покладалося на патріарха. Синод формувався з чотирьох чинних єпархіальних єпископів, двох кліриків (один із них – голова військового духовенства) та трьох мирян. До компетенції Синоду автори проекту Статуту відносили розгляд і підготовку церковних правил, регулювання справ щодо віри, таїнств та обрядів, перегляд справ із канонізації, догляд за моральністю духовенства й мирян, висвяту єпископів, розгляд дисциплінарних справ архієреїв, підготовку духовних кадрів, затвердження нових молитов, підручників Закону Божого та ін.

Окрім патріарха, Собору та синоду, влада в Українській православної церкві мала бути представлена також Вищим церковним управлінням. На його членів покладалася функція безпосереднього ведення освітніх, господарських і судових справ. В інших розділах статуту регламентувалося церковне і церковно-громадське життя на єпархіальному та парафіяльному рівнях.

Заслуговує на окрему увагу також рішення надати митрополиту Полікарпу титул місцеблюстителя Київського митрополичого престолу, який раніше належав митрополиту Діонісію. Це свідчило про поступове дистанціювання УАПЦ від

митрополита Діонісія і переростання її в повноцінний церковний організм.

Спеціальна комісія у складі єпископів Мстислава, Сильвестра і Платона отримала від собору завдання розробити докладний проект організації Синоду та канцелярії собору. Владика Полікарп особисто контролював цей процес. А. Смирнов з цього приводу писав, що, оскільки його не влаштував проект, розроблений Мстиславом (Скрипником), він запропонував власний варіант [14, с. 175].

Серед інших важливих питань, які обговорювалися під час собору, були матеріальне становище кліриків-емігрантів, звернення до німецької влади щодо духовно-релігійної опіки українських робітників у Рейху, а також духовно-освітні справи.

Роботу Собору єпископів УАПЦ підсумовано Великоднім архіпастирським посланням «До Всечесного духовенства, побожного чернецтва й боголюбивих вірних, в Україні й поза Україною суцях». Авторами цього, певною мірою програмного документа стали архієпископ Ігор і єпископ Мстислав. Його текст послання, попередньо апробований німецькою владою, містив дві міцно пов'язані між собою ідеї, – своєрідний заповіт вірним, котрі опинилися під радянською окупацією, а також критику сталінської церковної політики. Передовсім єпископат висловлював надію, що як у попередні віки, так і нині чергова, вже радянська окупація України «не вб'є душі живої й слова живого» [5]. «Хресна доля, що знову прийшла до Тебе, – читаємо в посланні, – наш Многострадальний Народе, наповнила наші серця сумом, бо знаємо, що віра в Бога знову буде причиною до знущань і переслідувань зі сторони безбожників-комуністів, що на протязі 23 років закривали Твої святі церкви, обертали їх на клуби, театри, кіна, або й зовсім руйнували; мощі святих, образи й інші християнські святощі прилюдно зневажали; усі християнські святині касували; закидали Тебе всякими безвірницькими-блудницькими часописами-книжками, а всякі видання релігійні забороняли; запровадили антирелігійне виховання молоді, переслідували жорстоко всіх, настроєних релігійно...» [5, с. 766].

Критика в посланні нового радянського релігійного курсу, який втілювався в обранні Московського патріарха та зміні церковної політики, не була тільки правдивою, відповідала інтересам православних українців, але й була реакцією на реальність існування єпископату Української автокефальної православної церкви.

В іншій частині послання містилася програма дій церкви в умовах еміграції. В ній йшлося про

те, що на чужині опинилися «кілька мільйонів утікачів з України, котрі воліли відійти з Батьківщини й поневірятися в тяжких умовах еміграції, бо свідомі вони були того, що коли б зісталися на місці, то їх чекає страшне рабство, знуцання, а в кращому випадкові смерть».

На переконання авторів цього послання, ці страждання «послано для випробування нашої віри, нашої християнської гідності, сили нашого духа, нашої любови до Церкви й України». Водночас завданням єпископів Української автокефальної православної церкви вони вважали не посипати «голову попелом жалю й смутку», а вважати «за свій святий обов'язок і надалі опікуватися духовенством і вірними УАПЦ». Її архієреї закликали вірних «благати Милосердного Господа», щоб «ласкаво помилував і зберіг нас та сподобив дочекатись Воскресіння нашої Батьківщини», «бути готовими, коли проб'є слухна година сповнити святий обов'язок», а також усвідомивши «хто ми й чий діти», воскресити в собі «того величного духа прадідного за кращі ідеали людства та свої рідні ідеали». Вони наполягали на тому, що православним українцям слід «міцно згуртуватись коло своєї української Церкви, що цементом духовної єдності злучила б в одно весь український народ», «не вірити облесливій безбожницько-більшовицькій пропаганді про толерацію релігії», а також апелювати «всіма способами до християнських народів світу про облудну фальш і сатанинську загрозу безбожного більшовизму християнській культурі». Українські архієреї запевнювали свою паству: «Господь не забуде нас до кінця, що чудо станеться й прийде Воскресіння – воскресне Україна» [5, с. 766–768].

Великоднє соборне архіпастирське послання підписали всі одинадцять учасників Собору єпископів. Першим серед них був «Смиренний Полікарп Митрополит Луцький і Ковельський, Адміністратор і Голова Собору єпископів Української автокефальної православної церкви» [5, с. 768]. Час показав, що воно стало своєрідною програмою дій для православних українців в еміграції, а владика Мстислав (Скрипник), виконуючи його, повернувся в Україну в 1990 р. й очолив відроджену Українську автокефальну православну церкву.

Серед інших рішень Собор єпископів постановив вважати всіх преосвящених правлячими архієреями та підніс до сану архієпископів Михаїла (Хорошого) та Геннадія (Шиприкевича).

У низці контраверсійних питань, що постали перед учасниками Собору єпископів у Варшаві,

було надання титулу патріарха митрополиту Діонісію (Валединському). Першим про це написав після війни російський дослідник С. Раневській [13, с. 16]. Обґрунтовану крапку щодо цього поставив А. Смирнов на базі джерельної інтерпретації справи [14, с. 176–179]. За ним надання титулу патріарха владиці Діонісію не обговорювалося на засіданні Собору єпископів УАПЦ у Варшаві. Підписи під проханням до нього збиралися приватно, але троє з усіх архієреїв – Ігор, Мстислав і Сильвестр – відмовилися підтримати його. Справа стала відома німцям, і вони застосували наявні інструменти впливу для нейтралізації ініціативи. Справа надання патріаршого титулу Діонісію (Валединському) засвідчила наявність серед єпископату УАПЦ двох груп – Полікарпа (Сікорського) та Мстислава (Скрипника). Можна стверджувати, що за домінування боролися прихильники поміркованих і радикальних дій.

Надання патріаршого титулу митрополиту Діонісію можна розглядати як складову частину вирішення майбутнього канонічного статусу Української автокефальної православної церкви. Припускаємо, що таким кроком українські архієреї прагнули отримати від Д. Валединського автокефалію для Української православної церкви. У цій ситуації Адміністрація розглядалася б як Церква-донька, і митрополит Діонісій мав усі повноваження надати їй самостійність в управлінні.

Отже, проведення Собору єпископів Української автокефальної православної церкви стало найбільшим досягненням владики Полікарпа й українських владик на завершальному етапі війни. Німецька влада не дозволила більш активну участь у церковному житті Генерал-губернаторства, де проживала значна кількість православних українців, а в Німеччині перебували сотні тисяч робітників зі Сходу, полонених, упереджуючи можливий процес мобілізації на релігійно-етнічному ґрунті. Так, на звернення єпископату Української автокефальної православної церкви про дозвіл опікуватися православними робітниками та полоненими генерал-губернатор Ганс Франк відповів відмовою [7, с. 149].

Серед спроб трансформувати Українську автокефальну православну церкву в самодостатню інституцію було звернення українського єпископату до Вселенського патріарха Веніаміна. Воно датоване 27 квітня 1944 р. У ньому повідомлялося про відновлення діяльності української православної ієрархії та прохання про тимчасову духовну опіку над паствою, що опинилася в межах юрисдикції Вселенського патріархату [1, с. 9].

Таким чином єпископат УАПЦ демонстрував, що залишається в межах канонічної юрисдикції Автокефальної православної церкви митрополита Діонісія (Валединського). З іншого боку, це був крок до налагодження відносин із Константинополем з метою подальшого визнання автокефалії Української православної церкви.

Події на завершальному етапі німецько-радянської війни змусили єпископат УАПЦ переміститися в курортне містечко Криниця в Карпатах. Вони залишили Варшаву влітку 1944 р. Далі були Тренчин, Братислава (Словаччина). Із Братислави німецька влада організувала виїзд українського єпископату, а також духовенства з родинами в Німеччину, в місто Кісінген, але звідти їх було повернуто до Австрії. Зрештою, у жовтні 1944 р. утікачі опинилися у вагонах в Марбургу, де перебували майже два тижні. Оскільки ж залізницю обстрілювали з літаків, під час бомбардувань загинули рідні єпископа Мстислава та священника Бориса Яковкевича.

Наступні три місяці 1944 р. єпископат УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом перебував у Бреслау. Але і в цих умовах, здавалося б, все перешкоджало повноцінній пастирській, духовно-освітній праці українських православних архієреїв, вони не нехтували нею. Так, відомо, що він благословив провести семінар для підлеглого йому духовенства. Також у цей час працювала Комісія перекладу богослужбових чинів українською мовою. На Різдво 1945 р. владика Полікарп (Сікорський) звернувся з посланням до духовенства та вірних. Його лейтмотивом стала констатація гнітючого духовного стану українського народу, котрий залишився без духовної опіки під радянською окупацією та не може її мати на території Німеччини.

Збереглися свідчення, що в січні 1945 р., коли митрополит Полікарп перебував у Берліні, він спільно з єпископом Мстиславом відправив Службу Божу. Тоді ж владика Полікарп був прийнятий у Міністерстві окупованих території Сходу. Німці, враховуючи ситуацію на фронтах, обіцяли йому надати Українській автокефальній православній церкві в Рейху такі ж права, що і Російській зарубіжній православній церкві, очолюваній митрополитом Серафимом (Ляде).

Атаки британської та американської авіації на Бреслау спонукали митрополита Полікарпа та єпископат УАПЦ виїхати в Дрезден, а звідти 3 лютого – до Ерфурта. Капітуляцію Німеччини 8 травня 1945 р. він разом із єпископами Никанором, Ігорем, Сильвестром і Григорієм зустріли в

Тюрингії. Інші православні владики опинилися в інших частинах Німеччини.

Влітку 1945 р. митрополит Полікарп опинився поблизу Ганновера в британській зоні окупації. Зрозуміло, що його це врятувало від примусового вивезення в Радянський Союз і невідворотних репресій, однак водночас владика був відрізаний від основної маси українських емігрантів і не міг відповідно організувати їхню духовну опіку. Лише у липні він провів у Бад-Кісінгені першу нараду з єпископами Михаїлом, Мстиславом, Платоном і В'ячеславом щодо збереження ієрархії Української православної церкви в еміграції.

Опинившись в еміграції, православні українці почали поступово самоорганізовуватися. Так, у таборах переміщених осіб виникали православні громади, знаходилися священники, котрі ними опікувалися. Завершенням ієрархічної структури мала стати єпископська опіка і влада. Канонічний єпископат УАПЦ мав відіграти свою інтегруючу роль у цьому процесі. Отже, головна ухвала наради в Бад-Кісінгені полягала тому, що Українська православна церква на чолі з митрополитом Полікарпом зберігає свою єдність у вигнанні і базує свою подальшу діяльність на рішеннях Собору єпископів у Варшаві березня-квітня 1944 р. Тоді ж було враховано всі звернення й меморандуми митрополита Полікарпа до англійської та американської влади, церковних і світських харитативних структур із приводу становища українського православного єпископату та кліриків.

Першим кроком до структурування діяльності Церкви стало закріплення зон відповідальності між єпископами. Владика Полікарп узяв на себе опіку православними у Британській зоні окупації, а в Американській їх доручено архієпископу Михаїлу. Тоді радянські спецслужби вимагали від союзників видати їм «колишнього радянського громадянина» владика Платона (Артемюка), але його вдалося захистити від депортації. З благословіння митрополита Полікарпа 10 листопада 1945 р. у Мюнхені під головуванням владика Михаїла (Хорошого) була проведена нарада єпископату Української православної церкви. На ній обговорювалися актуальні питання церковного життя: організація парафій, призначення священників, утворення братств і сестрицтв, використання українських богослужбових текстів, підготовка кандидатів у священники. Одним із важливих її рішень стало закріплення за наявними автокефальними єпископами областей в американській зоні окупації та утворення Богословсько-наукового інституту.

У березні 1946 р. у м. Еслінген було проведено Собор єпископів Української православної церкви під головуванням митрополита Полікарпа (Сікорського). У вступному слові владика наголосив, що потрібно залишити в минулому суперечки між єпископами і далі діяти лише солідарно на добро Церкви і народу. Собор єпископів визначився із зонами відповідальності для архієреїв і з тим, що владика Полікарп є обласним митрополитом. Отже, це рішення ознаменувало новий етап архіпастирської діяльності митрополита Полікарпа як глави Української православної церкви, що опинилася в еміграції. Саме в 1946 р. Адміністрація Української автокефальної православної церкви остаточно трансформувалася у самодостатній церковний організм.

У 1950 р. владика Полікарп переїхав до Франції. Тоді більшість із єпископату колишньої Адміністрації УАПЦ вже влилася в існуючі церковні інституції Європи, Америки та Канади, він очолював єпархії Української православної церкви в Західній Європі.

Відійшов у вічність митрополит Полікарп (Сікорський) 22 жовтня 1953 р. у митрополичій резиденції Ольней-су-Буа поблизу Парижа. «Постать Митрополита Полікарпа, – писав у десяти роковини його упокоєння владика священник Анатолій Дублянський, – сталася історичною. Вона ввійшла у книгу буття нашої Церкви, як того її ієрарха, що з волі Божої, ставши Єпископом серед свого рідного українського народу в часі великих надій його й сподівань, був завжди вірний

Божим заповітам і ідеям свого народу. Положений на нього хрест ніс віддано й впевнено, а сподівання, які покладав на нього український народ, виконав з честю. Доба відродження нашої Церкви на рідних землях в 1941–1943 рр. пов'язана з його ім'ям, яке вписано в історію Української Православної Церкви золотими літерами, а пам'ять про Митрополита Полікарпа буде вічно жити в українському народі» [10].

Висновки. Отже, на завершальному етапі німецько-радянської війни митрополит Полікарп залишався однією з головних фігур у житті Української православної церкви. Незважаючи на вимушену еміграцію, конкуренцію груп впливу серед єпископату Української автокефальної церкви, він зберіг лідерські позиції, пропонуючи консолідацію в ім'я розвитку українського православ'я в нових умовах еміграційної дійсності. Важливим для інституювання Української православної церкви став Варшавський собор єпископів Адміністрації Української автокефальної православної церкви та розробка статуту майбутньої автокефальної Української православної церкви.

Налагодження духовної опіки вірними та церковних структур в еміграції свідчили про новий етап розвитку Української православної церкви на чолі із митрополитом Полікарпом (Сікорським).

На подальші студії заслуговує питання відносин УАПЦ формації 1942 р. із Вселенською патріархією та боротьба за спадщину польської автокефалії 1924 р.

Список літератури:

1. А[натолій]. Д[ублянський]., прот. Собор єпископів УАПЦ у Варшаві в 1944 р. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 59. С. 9.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. У IV т., 5 кн. Т. IV. Кн. 2. (XX ст.). Нью-Йорк, Київ ; С. Бавнд Брук: Укр. автокефальна православна церква, 1990. 416 с.
3. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації: 1941–1944 рр. / Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г. Короленка. Полтава, 1997. 127 с.
4. Дублянський А., прот. Тернистим шляхом: життя Митрополита Никанора Абрамовича. Лондон : Видання Генерального церковного управління УАПЦ в Великій Британії, 1962. 80 с.
5. Звернення Собору єпископів УАПЦ до українського народу в 1944 р. *Мартирологія українських церков*. Т. 1. : Українська православна церква: документи, матеріали, християнський самвидав України / упор. і ред. О. Зінкевич, О. Воронин. Торонто : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. С. 765–769.
6. *Краківські вісті*. 1944. Ч. 58. 17 березня. С. 2.
7. Краснодемська І. Діяльність митрополита Полікарпа Сікорського у формуванні національної православної церкви. *Українознавство*. 2015. № 4. С. 145–159.
8. Лисенко О.Є. Церковне життя в Україні, 1943–1946. Київ : НАН України, Ін-т історії України, 1998. 403 с.
9. Лист митрополита Андрія Шептицького кардиналу Євгену Тіссерану. *Церква і церковна єдність*. Документи і матеріали. Львів : Свічадо, 1995. С. 467–470.
10. Митрополит Полікарп (У десяти роковини упокоєння). *Рідна Церква*. 1963. Ч. 56. С. 2–3.
11. Повідомлення для духовенства Рівненсько-Крем'янецької єпархії за листопад 1943 р. ДАРО, ф. Р-281, оп. 1, спр. 17, арк. 30.

12. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX веке. Москва, 1995. 569 с.
13. Раневский С. Украинская автокефальная церковь. Джорданвиль : Типография пр. Иова Почаевского в Св. Троицком монастыре, 1948. 22 с.
14. Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч, 1930–1944 : монографія. Київ : Смолоскип, 2009. 324 с.
15. Статут св. Української православної церкви. [[Гаєвський]] Сильвестр, єпископ Лубенський та Миргородський. Церковний устрій в Україні. Новий Ульм, 1946. С. 9–43.
16. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.). Рівне : Ліста, 2003. 480 с.
17. Тригуб О. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922–39 рр.): між державним політичним управлінням та реформацією: Монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 300 с.
18. Цыпин В. История Русской православной церкви: 1917–1990. Московская патриархия : Издательский дом «Хроника», 1994. 255 с.
19. Heyer Friedrich. Die Orthodoxe kirchein der Ukraine von 1917 bis 1945. Köln-Braunsfeld : Verlags Gesellschaft Rudolf Muller, 1953. 271 s.

Skyba I.B. METROPOLIT POLYCARP (SIKORSKY) AND CONFESSIONAL-INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF UKRAINIAN ORTHODOX IN THE FINAL STAGE OF THE SECOND WORLD WAR

In 1944–1945, the bishopric, part of the clergy and the faithful of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church of the formation of 1942 found themselves in exile. Before the onset of Soviet troops, Bishops Nikanor (Abramovich) and Igor (Guba) left Metropolitan Polycarp (Sikorsky) to leave Lutsk nearly 1944. The place of gathering of bishops of the Administration of the Autocephalous Orthodox Church was Warsaw. The Governor-General's administration allowed the bishops of the Autocephalous Orthodox Church to hold meetings. Important in church building was the Warsaw Cathedral of Bishops of the UAOC in 1944, who drafted the statute of the Church, considered topical issues of church life, organization of pastoral care of Orthodox Ukrainians in exile. One of the decisions was to grant the bishop Polycarp the title of locator of the Kiev metropolitan throne. During this period Metropolitan Polycarp regains control of the activities of the bishopric and actively coordinates its work. The exception was the granting of the title of Metropolitan Patriarch to Warsaw Dionysius (Valedinsky). A group of bishops, led by Bishop Mstislav (Skrypnyk), spoke out. During 1945, UAOC bishops led by Metropolitan Polycarp often traveled through the Reich territory in search of a safe place to stay. This movement was carried out under the control of the German authorities. After the defeat of Germany in the war, Bishop Polycarp made efforts to organize the spiritual guardianship of Ukrainian emigrants in Europe, the division of responsibilities between the bishops of the UAOC. The scientific novelty is that, for the first time in Ukrainian historiography, the role of Metropolitan Polycarp (Sikorsky) in the confessional and institutional transformations of Ukrainian Orthodoxy at the final stage of World War II was investigated, based on the analysis of previously unknown archival documents and materials. Metropolitan Polycarp played a major role in church-religious transformation in Ukraine during World War II, and later became a symbolic figure. At the end of the war, he maintained leadership in Ukrainian Orthodoxy and found opportunities to unite the Bishops of the Autocephalous Orthodox Church for constructive work. During this period, programmatic documents were drawn up that outlined the major milestones in the development of the Ukrainian Orthodox Church in emigration for the coming decades, and in the future should lead to the proclamation of autocephaly.

Key words: *Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Metropolitan, Polycarp (Sikorsky), Warsaw Cathedral of Bishops, emigration, church life.*